

УДК 159.92+796-042.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2025.61.18>

ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ: ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ДУХОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Світлана Репетій

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти,
кафедра практичної психології
бульв. І. Шамо, 18/2, 02154, м. Київ, Україна*

Неля Щелок

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
факультет психології, соціальної роботи та спеціальної освіти,
кафедра практичної психології
бульв. І. Шамо, 18/2, 02154, м. Київ, Україна*

Валерія Апанащенко

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
факультет журналістики, кафедра журналістики та нових медіа
вул. Левка Лук'яненка, 13-б, 04212, м. Київ, Україна*

У статті розглядається стрімкий розвиток штучного інтелекту, його вплив на особистісний розвиток людини. Аналізуються позитивні аспекти використання штучного інтелекту в життєдіяльності людини. Зроблено невеликий екскурс в історію створення штучного інтелекту. Зазначено, що в науці сьогодення немає однозначного визначення поняття штучного інтелекту. Розкрито напрями дослідження феномену штучного інтелекту зарубіжними та вітчизняними вченими. Звернено увагу на створення людиноподібних роботів та ймовірні загрози людству через неможливість припинення розвитку штучного інтелекту. Розглянуто різні підходи вчених щодо збереження людиною своєї ідентичності й не піддаванню маніпуляціям та інтернет-залежності в цифровому суспільстві. Зазначено, що потрібно розвивати критичність мислення та інформаційно-комунікаційні компетентності. З позиції філософської антропології пропонується шлях розширення світогляду від буденного до особистісного та філософського. Розкрито зміст означених видів світогляду. Наголошено на розвитку духовності, що є репрезентацією людини. Розглянуто авторське визначення духовності – глибинно-психологічне утворення – духовне «Я», усвідомлення якого сприяє духовному самовдосконаленню, життєтворчості за законами Краси, Добра, Істини та розвитку почуття духовної єдності з Іншими як частинами Всесвіту. Структурою духовності є інтегральне поєднання таких компонентів: духовної самосвідомості, духовної спрямованості, духовних рис характеру, духовної креативності, духовного спілкування, духовного досвіду. Розвиток духовності особистості відбувається під час розвитку її складників. Розкрито значення спілкування для особистісного становлення та розглянуто його розвиток як компонента духовності. Здійснено порівняння віртуального і «живого» спілкування та його вплив на становлення особистості підлітка. Розглянуто атрибути розвитку духовності – свободу, її види в контексті цього дослідження. Наголошено, що усвідомлений розвиток духовності особистості може сприяти співпраці зі штучним інтелектом, не залежачи від нього.

Ключові слова: штучний інтелект, світогляд, духовний розвиток, віртуальне спілкування.

Актуальність проблеми. Нині у світі відбувається стрімкий розвиток інформаційних технологій, який охоплює майже всі сфери життя людства. Пандемія COVID-19 та війна на теренах нашої країни сприяли пришвидшенню розвитку штучного інтелекту. Інтернет став невід'ємною частиною буття людини, навчання, роботи, засобом спілкування, дозвілля, самореалізації.

Штучний інтелект створює для людини якісне інформаційне середовище, певні зручності в її життєдіяльності. Поява штучного інтелекту сприяє швидкому знаходженню потрібної інформації, заповненню вільного часу, (швидко знайти цікаві фільми, передачі, відеоролики, ігри тощо). Не витрачаючи часу, можна через інтернет-магазин придбати потрібні речі, розмістити свої досягнення, відкриття, оголошення в мережі тощо.

Однак після появи штучного інтелекту соціальний простір заповнили нав'язливі ідеї «легкого», «щасливого», «забезпеченого життя», досягнення яких не потребує особливих зусиль. Крім того, штучний інтелект сприяє розвитку інтернет-залежності, зокрема в підлітків, які є найбільш активними користувачами цифрових технологій.

Отже, вплив штучного інтелекту може повністю змінити спосіб життя людини як у кращу, так і в гіршу сторону.

Постановка проблеми. За роки незалежності нашої держави виросло нове покоління, яке отримало назву – інтернет-покоління. Визначальними ознаками його є: повний доступ до інтернету і соціальних медіа в період дорослішання та активне і переважне використання означених джерел задля отримання і поширення інформації; «кліпове» мислення; захоплення відеоіграми як для розваги, так і для навчання [3]. Період вимушеного усамітнення (пандемія, війна) сприяв розвитку індивідуалізму, віртуальному спілкуванню в соціальних мережах, утраченню навичок міжособистісної «живої» взаємодії.

Натепер відбудова нашої країни потребує smart-особистостей, ознакою яких є вміння працювати в команді, розуміння сенсу життя, свого призначення у світі. Використання штучного інтелекту допомагає їм ставити високі цілі й досягати їх за умови бути не залежним від нього, а вміло їм користуватись.

Метою статті є дослідження впливу штучного інтелекту на внутрішні якості людини та можливість співпраці з ним за умови духовного розвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науці сьогодення не має однозначного визначення поняття штучного інтелекту. Історія штучного інтелекту сягає витоків давнини. Ще в стародавні часи людство прагнуло створити машину, подібну людині. Як наукове явище штучний інтелект почав формуватися в другій половині минулого століття і є темою дослідження як для зарубіжних, так і українських учених.

Термін «штучний інтелект» було запропоновано Д. Маккарті у 1956 році на Дартмундській конференції, яка була присвячена розробленню логічних та обчислювальних завдань. Терміном «штучний інтелект» визначають науку і технологію створення інтелектуальних машин, комп'ютерних програм, здібних виконувати когнітивну роботу так само, як і людський мозок.

Проблемі розвитку штучного інтелекту присвятили свої праці зарубіжні вчені А. Тьюринг, Г. Саймон, А. Ньюел, Д. Барр, М. Файгенбаум, Д. Абрамс, Д. Хокінс та інші. Виникнення штучного інтелекту, його сутність та вплив на людину, її життєдіяльність досліджується вітчизняними вченими, як-от В. Гужва, Н. Грицяк, С. Злобін, Ю. Іщенко, С. Крилова, М. Пришляк, І. Радіонова, О. Твердохліб, Н. Хамітов та іншими.

Учені А. Азімов, С. Возняк, І. Маск, С. Гокінг розглядають штучний інтелект як системи, які можуть навчатися, сприймати нову інформацію з метою витиснення людської розумової діяльності [1].

Зокрема, С. Атман, Б. Гейтс, С. Гокінг вважають, що штучний інтелект має найбільший потенціал змінити наше життя, зробити його більш продуктивним, ефективним і досить легким. На думку вчених, людина отримує більше вільного часу, який потрібно використовувати з користю, інакше людство просто деградує і штучний інтелект захопить Землю [1].

Українські вчені О. Степаненко і В. Гужва вважають, що штучний інтелект – це один із методів розв’язання завдань, які не можуть бути розв’язані людиною через обмеження в часі, пам’яті, тобто, на їхню думку, некоректних задач [1].

Сучасні науковці зазначають, що розвинуті технології сьогодення впливають на розвиток електронної демократії, створюють умови для залучення громадян до політичного життя через цифрові платформи, зокрема онлайн-голосування, обговорення законодавчих ініціатив тощо. Цифрові платформи дають змогу відстежувати процеси прийняття рішень і здійснення державних послуг у режимі реального часу [6].

Вченими Н. Хамітовим та С. Зобіним із позиції філософської антропології штучний інтелект розглядається як моделювання людиною інтелекту на будь-якій основі [1].

Протягом другої половини ХХ – початку ХХІ століття набувають усе більшого поширення спроби створити людиноподібний робот. І вже в наш час на основі штучного інтелекту його створено – робот на ім’я Софія, який навчається, жартує і дає інтерв’ю, де виражає бажання мати родину, як у людей. Творець Софії – доктор Д. Генсон – прагне створити геніальні машини, які будуть розумнішими за людей і зможуть навчитися творчості [9].

Натепер багато вчених вважають, що штучний інтелект, розвиток якого неможливо припинити, може бути загрозою для людей.

Щоб не втратити свою ідентичність і протидіяти ризикам цифрової доби, висловлюють свою думку вчені І. Ломачинська, Ю. Гришина, потрібно розвивати критичність мислення та інформаційно-комунікаційні компетентності [3]. Із цього приводу С. Крилова, Н. Хамітов зазначають, що людина має розширювати світогляд від буденного до особистісного та філософського, наголошуючи: «Людина із буденним світоглядом абсолютно залежна від переважаючих ідеологічних установ та цінностей. Головною рисою людини з буденним світоглядом є її несамотійність. Носій буденного світогляду знаходиться під впливом маси людей» [8, с. 308]. Люди з таким світоглядом стають інтернет-залежними. Особистісний світогляд характеризується самотійністю, критичністю і творчим характером. Людина з особистісним світоглядом недоступна для маніпуляцій. Людина, що дійшла у своєму розвитку до рівня філософського світогляду, відзначається системністю і внутрішньою цілісністю, а філософський світогляд – це безупинна робота духу в людині [8, с. 309–310].

На нашу думку, людина має звернутись до своєї духовності, що є її репрезентацією, і виконувати своє призначення на Землі, користуючись штучним інтелектом.

У Біблії, в Євангелії від Матвія говориться про завдання людства: «Будьте досконалі, як досконалий Отець ваш небесний» [5:48]. У Новому тлумачному словнику української мови поняття «досконалий» трактується як повнота позитивних якостей.

Таким чином, життєдіяльність людини стає творчістю. Особистісний та філософський світогляд людини сприяє творчому підходу до розв’язання будь-яких проблем і водночас – удосконаленню її внутрішніх якостей, у результаті чого відбувається процес самотворення. Тому особистість не піддається ніяким зовнішнім маніпуляціям і продовжує напрацювання в галузі штучного інтелекту. Отже, людина і штучний інтелект можуть співпрацювати протягом тривалого часу.

Ще на початку I тисячоліття на основі християнського віровчення грецький філософ А. Оріген (біля 185 р. – біля 254 р.) визначив складові елементи людини: дух, душа і тіло. Дух розглядається як дар Божий, що займає найвищу частину людини. Душа має два види спрямування: до світла та до тьми, вона постійно стає перед вибором добра і зла. Душа наділена свободою вибору: спрямувати своє життя до Бога і тим отримати спасіння, чи загинути, поглинаючись у гріхи: «...тим, яким душа користується, <...> з якою якістю вона поєднується, з плотською <...> чи з найтоншою та найчистішою, так званою духовною якістю...» [4, с. 142].

Нині в межах історії філософії людина продовжує розглядатись в єдності таких основних модусів, як тіло, душа, дух, де тіло виступає як елемент природи, як власне людське тіло, що визначається не тільки через біологічні особливості, але й через особливий спектр таких виключно людських почуттів і станів, як сором, сміх, плач та ін.

Душа розуміється у двох основних ракурсах: по-перше, як життєвий центр тіла, «дихання» («прана», «псюхе»), який є тією силою, що, будучи самим безсмертним, окреслює час тілесного існування (її основні екзистенціали – життя, смерть і любов); по-друге, як екзистенційне начало, що індивідуалізує людину в суспільстві і визначається у філософії через проблеми свободи й волі, свободи, творчості, гри. Дух утілює в собі фундаментальну сутнісну ідею «людяності» як такої [5].

Г. Сковорода зазначав, що зародки духовності людина має у своєму серці, але їх потрібно дбайливо розвивати через усвідомлення своєї істинно духовної природи та призначення у світі [7].

Сучасні українські вчені Г. Васянович і В. Онищенко вважають, що дух є божественним началом у людини й підкреслюють, що особистісний дух людський є подобою Божою [5]. Наявність задатків духовності від народження відрізняє людину від усього сутнього на Землі, є її репрезентацією і передбачає певну місію життєдіяльності.

Отже, людина є духовною сутністю, яку штучний інтелект замінити не може, але має змогу витіснити її. Водночас, якщо особистість буде усвідомлено розвивати свою духовність, вона зможе успішно співпрацювати зі штучним інтелектом.

Проблемі розвитку духовності людини, її складникам присвятили свої праці В. Андрущенко, І. Бех, Л. Губерський, Н. Іордакі, О. Олексюк, О. Отич, Е. Помиткін, Ж. Юзвак та інші.

Як глибинно-психологічне утворення – духовне «Я», усвідомлення якого сприяє духовному самовдосконаленню, життєтворчості за законами Краси, Добра, Істини та розвитку почуття духовної єдності з Іншими як частинами Всесвіту, ми розглядаємо духовність особистості. Структурою духовності особистості, а саме – духовного «Я», є поєднання таких компонентів: духовної самосвідомості, духовної спрямованості, духовних рис характеру, духовної креативності, духовного спілкування, духовного досвіду [5]. Розвиток духовності особистості відбувається в разі розвитку її складників.

Відомо, що частини відтворюють ціле, а ціле втілюється в окремих частинах. Тому якщо особистість свідомо буде розвивати хоча б один компонент свого духовного «Я», то в цьому процесі будуть задіяні всі компоненти, що сприятиме розвитку духовності.

Розглянемо розвиток компонента духовності – духовне спілкування.

Спілкування є духовною потребою кожної особистості як представника суспільства. Як соціальне явище спілкування охоплює всі сфери буття і діяльності людини. У результаті взаємодії і спілкування людина стає особистістю. Змістом спілкування є знання, вміння і навички – зміст свідомості людини. Змістом духовної свідомості є розуміння того, що Всесвіт – єдиний організм, а Земля – його невід’ємна частина. Отже, духовне спілкування

передбачає ставлення до кожного і себе як до частин єдиного організму, а до тваринного і рослинного світу – як причетності до цього організму. Таке ставлення сприяє розвитку духовного єднання з Іншим. Об'єднальною силою, яка лежить в основі духовного спілкування, є незумовлена любов. Така любов існує без залежності від будь-чого, до себе, інших людей, усього сутнього. Незумовлена любов удосконалює людське життя і сприяє духовному єднанню з Іншим [5].

До появи штучного інтелекту в людини було більше можливостей і часу спілкуватися «в живу». Людина була в гармонії з природою, вона відчувала, передавала справжні емоції, отримувала задоволення від елементарних природних явищ. Тому спілкування носило більш емоційно забарвлений характер. Це сприяло взаємному духовному збагаченню людей, розвитку таких почуттів, як емпатія, радість, взаєморозуміння, взаємодопомога, підтримка. У процесі такого прямого спілкування відбувається взаємокультурне збагачення, духовно-творчий розвиток людини – це якісні зміни, які відбуваються у свідомості і призводять до появи таких новоутворень у психіці, як незумовлена любов (сприйняття Іншого у всій цілісності без претензій та осуду), гуманістичне світобачення, оптимістичність, свобода вибору тощо.

Останнім часом більшої популярності набула онлайн-комунікація. Така комунікація дуже зручна, оскільки сприяє спілкуванню з людьми, незважаючи на відстань між ними. Таке спілкування стає опосередкованим і набуває все більш інформативного характеру.

Віртуальне спілкування є зручним і видається, що налагоджується повнота взаємин за мінімальних зусиль. Можна написати будь-кому в будь-який час, можна зберігати анонімність і дізнатися, коли лист було прочитано. При цьому виникає ілюзія легкості й контролю. Таке спілкування позбавлене душевності, почуття притуплюються, стають черствими. Губиться здатність спілкуватися в реальному житті з близькими та друзями.

Варто зазначити, що мова людини побудована за семіотичними ознаками. Фонетичні зв'язки у свідомості людини сприяють організації лексичної системи та її функціонуванню в процесі впровадження тексту.

У разі постійного віртуального спілкування жива мова людини поступово втрачає свою образність, змістовність, своє емоційне забарвлення і стає блідою, небагатослівною, оскільки розвивається більш внутрішня мова. Зовнішня мова поступово втрачає свій словниковий запас. Людина не може повно, чітко виразити свої думки.

Мова є виразом мисленнєвої діяльності людини, проте штучний інтелект та інтернет нині є повною погрозою втрати творчого мислення людини. На жаль, із появою штучного інтелекту людей цікавить інформація, яка отримується швидко, без зайвих зусиль, просто з інтернету. Таким чином розвивається «кліпове» мислення, а образне мислення, яке лежить в основі мовлення, значно скорочується. Мова починає носити інформативний характер, а штучний інтелект поступово оволодіває внутрішнім світом людини.

Атрибутом розвитку духовності є свобода. За загальноприйнятим визначенням свобода – це стан індивідуума, в якому він самостійно приймає рішення і є відповідальним за свої дії. Це природне право кожної людини, яке належить їй від народження. Крім багатограних можливостей, свобода також потребує і відповідальності від людини, особливо за вчинки та прийняті рішення. У кожному історичну епоху поняття «свобода» є різним, залежно від соціальних відносин, політичного ладу. Але в усі часи свобода і відповідальність виступали як нероздільні поняття. Без відповідальності не існує свободи, і навпаки.

У цьому дослідженні ми розглядаємо свободу як свободу вибору, як «свободу від» і «свободу для». Під «свободою від» ми розуміємо звільнення людини від внутрішніх негативних якостей та перешкод на шляху усвідомленого розвитку духовності. «Свобода для» – це можливість у самоактуалізації та у творчій життєдіяльності.

Свобода вибору супроводжує людину у всій її цілісності: у мисленнєвій діяльності (спрямування мисленнєвих процесів у позитивному напрямку – створювальному, або негативному – руйнівному), емоціях, сприйнятті будь-яких явищ, волевиявленні, у мовленні та вчинках.

Кожна людина вибирає: чи бути їй обивателем, чи знаходити сенс життя і своє місце в бутті, удосконалювати свої внутрішні якості, реалізовувати свій творчий потенціал, розширювати самосвідомість. При цьому важливу роль у формуванні самосвідомості відіграє мова, яка виникає одночасно зі свідомістю та її відображує.

Людина як особистість народжується, розвивається в соціумі, тому індивідуальна свідомість особистості й процеси суспільної свідомості взаємопов'язані та взаємовпливові. Взаємопроникнення між індивідуальною та суспільною свідомістю здійснюється в процесі комунікації.

Як зазначає Н. Хамітов у своїй праці «Філософсько-антропологічне есе», людина із планшетом-на-всі-випадки-життя стає додатком інтернету, хоча вважає, що саме інтернет є її додатком. Учений підкреслює, що ми маємо явище, яке можна назвати «Хомо гугл-сапієнс», і попереджає, що ця метафора викликається самим життям, оскільки в таких індивідах відбуваються досить глибокі зміни людської природи, і не тільки в мисленні, але й у бутті, у вчинках і відносинах.

Отже, людина є центром соціуму. Вона створила світ культури та цивілізації, поза якими не може жити, і які не можуть існувати та розвиватися без людини. Таким чином, усвідомлений розвиток духовності особистості сприяє успішній співпраці людини і штучного інтелекту у всіх сферах життєдіяльності.

Висновки. Людство стоїть на порозі грандіозного прориву в галузі дослідження штучного інтелекту. Це може дати людині дуже великі переваги, зокрема суспільство достатку й розв'язання практично всіх проблем, які стоять перед людиною. Однак такий прорив таїть у собі також чималі небезпеки.

Штучний інтелект, а також інтернет, мобільні телефони, телебачення, різні гаджети сприяють розвитку самотності та відчуженню, оскільки живе спілкування замінюється віртуальним. Особливо це стосується підлітків, які є найбільш активними користувачами цифрових технологій. Проте усвідомлений розвиток духовності особистості може сприяти співпраці зі штучним інтелектом, при цьому не залежачи від нього.

Список використаної літератури

1. Апанашенко В. Значення штучного інтелекту в розвитку особистості. *Майбутнє особистості та сім'ї: контексти філософської антропології, психоаналізу, арт-терапії та філософської публіцистики. Підхід філософської антропології як мета антропології* : збірник наукових праць / за ред. Н.В. Хамітова. Київ : Інтерсервіс, 2019. С. 251–255.
2. Крилова С.А. Краса в життєвих практиках культури. *Досвід соціальної та культурної мета антропології і андроген-аналізу* : монографія. Видання 2-е, перероблене і доповнене. Київ : КНТ, 2020. 563 с.
3. Ломачинська І., Гришина Ю. Інтернет-покоління і консцієнтальні війни сучасності. *Вісник Львівського університету : Серія філософсько-політологічні студії*. 2024. Випуск 52. С. 161–168.
4. Репетій С. Духовність як філософсько-антропологічна проблема в історії західної філософії епохи середньовіччя. *Вісник Львівського університету : філософсько-політологічні студії*. Львів : «Гельветика», 2022. Випуск 37. С. 119–125.
5. Репетій С.Т. Духовний розвиток особистості майбутнього фахівця : навчально-методичний посібник. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 170 с.

6. Руднєва А.О. Використання цифрових технологій у політичному та державному управлінні : новий вимір демократії. *Сучасні політичні візії*. 2024. № 2. С. 36–43.
7. Сковорода Г. С. Твори : у 2-х ч. Київ : АН УРСР, 1961.
8. Філософія науки і культури : словник / за ред. Н. Хамітова. Київ : КНТ, 2024. 437 с.
9. Хто така робот Софія і в чому її особливість? *Радіо MAXIMUM*. URL: <https://maximum.fm>

TODAY'S CHALLENGES: ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND SPIRITUALITY OF THE INDIVIDUAL

Svitlana Repetii

*Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Department of Practical Psychology
Blvd. I. Shamo, 18/2, 02154, Kyiv, Ukraine*

Nelya Shchelok

*Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Faculty of Psychology, Social Work and Special Education, Department of Practical Psychology
Blvd. I. Shamo, 18/2, 02154, Kyiv, Ukraine*

Valeria Apanashchenko

*Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Faculty of Journalism, Department of Journalism and New Media
Levka Lukyanenko St., 13-b, 04212, Kyiv, Ukraine*

The article examines the rapid development of artificial intelligence, its impact on human personal development. The positive aspects of the use of artificial intelligence in human life are analyzed. A short excursion into the history of the creation of artificial intelligence is made. It is noted that in today's science there is no unambiguous definition of the concept of artificial intelligence. The directions of research into the phenomenon of artificial intelligence by foreign and domestic scientists are revealed. Attention is paid to the creation of humanoid robots and possible threats to humanity due to the impossibility of stopping the development of artificial intelligence. Various approaches of scientists to preserving a person's identity and not being subject to manipulation and the Internet are considered. dependence in the digital society. It is noted that it is necessary to develop critical thinking and information and communication competencies. From the position of philosophical anthropology, a way of expanding the worldview from the everyday to the personal and philosophical is proposed. The content of the indicated types is revealed worldview. The development of spirituality, which is a representation of a person, is emphasized. The author's definition of spirituality is considered – a deep psychological formation – a spiritual “I”, the awareness of which contributes to spiritual self-improvement, life-creation according to the laws of Beauty, Goodness, Truth and development of a sense of spiritual unity with Others as parts of the Universe. The structure of spirituality is an integral combination of the following components: spiritual self-awareness, spiritual orientation, spiritual character traits, spiritual creativity, spiritual communication, spiritual experience. Development of spirituality personality occurs during the development of its components. The importance of communication for personal development is revealed and its development as a component of spirituality is considered. A comparison of virtual and “live” communication and its impact on the development of a teenager's personality is made. The attribute of the development of spirituality – freedom, its types in the context of this study. It is emphasized that the conscious development of the spirituality of the individual can contribute to cooperation with artificial intelligence without depending on it.

Key words: artificial intelligence, worldview, spiritual development, virtual communication.